

ГЛАВА 1 ХАРАКТЕРИСТИКА НА ПЕДАГОГИЧЕСКАТА ТЕОРИЯ. ПСИХОДИАГНОСТИКА.

1.1. Предмет на общата и педагогическата психология.

Предмет за изучаване на общата психология са закономерностите на психичния живот на човека, на човешкото съзнание и самосъзнание. Психичният живот, човешкото съзнание и самосъзнание са отражение на околната природна и обществена действителност, на собственото тяло и дух на човека. Това отражение, осъществяващо се чрез усещане, възприемане, мислене и фантазия, се съпровожда от отношение (емоции чувства) и действия (воля) за промяна на природната и обществената среда, на себе си. Това очертава и трите основни сфери на човешката психика-познавателна, емоционална и волева. Познавателната, емоционалната и волевата дейност на човека се осъществяват върху основата на физиологични механизми на нервна дейност, която се изучава от Физиологията на висшата нервна дейност. Например усещането и възприемането се осъществяват благодарение на функциите на нервно- физиологичен апарат, известен под названието "анализатор". Общата психология изучава не само психичния живот, но и закономерностите за формиране и функциониране на личността. Между психиката и личността има висока степен на покритие, но няма пълно съвпадение. Интегрирането между качествата на едната и другата е един от проблемите, които психологията успешно решава заедно с някои свои клонове. Хилядолетия психологията е съществувала и се е развивала като единствена наука за човешката психика. През последните два века, под влияние на потребностите на обществото, от нея са се обособили повече от тридесет клона, които успешно обслужват социалния прогрес във всички области на живота. Основни категории на общата психология са личност, дейност, психични качества, съзнание, самосъзнание, усещане, възприятие, представи, мислене, въображение (фантазия), памет, внимание, воля, характер, темперамент, психична регулация и саморегулация.

Предмет на изучаване на възрастовата психология е спецификата на развитието на личността във всеки етап от нейния живот. Тя проследява смяната на основните дейности в живота на човека, кризите и тяхното преодоляване. Развитието на мисленето и речта, на съзнанието и самосъзнанието, на темперамента и характера,

на въображението и волята, са предмет на изследване в различните възрастови етапи на човешкото развитие. Тези свои проблеми тя решава в тясно взаимодействие с диференциалната психология. За учителската професия тя е "материалознание", защото ѝ дава знание за "материала", с който учителят работи. За родителите тя дава информация за трудната им родителска функция, а за социалните работници - ориентация в сложните проблеми на всяка възраст.

Предмет на педагогическата психология са психологическите закономерности на усвояването на знания, умения и навици, на човешката култура и върху тази основа - на закономерностите за формиране на личността на учениците. Тя формулира психологическите условия за оптимална ефективност на ученето и трансформирането на знанията в качества и ценности на личността.

1.2. Задачи и значение на общата, възрастовата и педагогическата психология

Общата психология има голямо значение за консолидирането на нейните клонове: педагогическата, експерименталната, инженерната, трудовата, икономическата, медицинската, клиничната, еволюционната и т. н. Тя им оказва методологическа помощ, за да подобряват психологическото обслужване на обществото. Със собствените си изследвания тя прецизира своя категориален апарат и формулира дефинициите на основните феномени в психичния живот на човека. По този начин тя влияе пряко и косвено (чрез своите клонове) за повишаване качеството на човешките дейности - труд, учене, игра, спорт и художествена дейност. Чрез научно описание на психиката на здравия човек тя ориентира медицината за отклоненията от нормалната психика. Подпомага човекознанието като интеграл наука и практика, онези професии, при които се работи с хора за по-ефективно използване на човешкия потенциал.

Чрез изследванията на механизмите и закономерностите на психиката, психологията оказва влияние върху дейността на цялото общество. Икономиката и политиката стават по-ефективни, когато се опират² на по-добро познаване на психиката на хората, а последните по-добре разбират и по-активно участват в обществения и политически живот. Издигането на съзнанието, и особено на самосъзнанието, е все още нерешен проблем от теорията (психологията, социологията, философията) и

практиката.

Задачите на възрастовата психология са съвсем конкретни: да посочи приблизителните норми за развитието на психиката и личността във всеки период от човешкия живот, да очертае големите възможности на доминиращите дейности във всеки възрастов период - игра, учене, труд, бит; да характеризира динамиката в развитието вътре във всеки етап и факторите, които я определят; да определи съдържанието и обхвата на индивидуалния подход към конкретната личност.

Възрастовата психология осигурява информация за възрастов подход към населението за много науки и за практиката - на социологията и социалното дело, на педагогиката и образователното дело, на етиката и взаимоотношенията между хората, на правото и юридическата практика, на професионалното ориентиране и професионалната подготовка на младото поколение. За съжаление, тази информация трудно достига до тези науки и още по-трудно до практиката.

Дълбокото познаване на възрастовите особености на психиката и личността в училищната възраст може да повиши ефективността на средното образование, а на родителите - да даде познание за възпитание и пълноценно развитие на техните деца. Дълбокото познаване на психиката на младежката възраст може да осигури по-бързо адаптиране към условията на професионалния живот, към стабилен начин на семеен живот и родителски функции. Дълбокото познаване на психиката на зрялата възраст може да доведе до по-висока професионална активност и пълноценна реализация на работещото население. Познаването на психиката на третата възраст може да помогне на държавните органи и по-младите да си изградят на адекватно отношение към поколението на възрастните хора.

Задачите на педагогическата психология са да посочи условията за по-ефективна познавателна дейност, за по-умерен и балансиран емоционален живот, за активно и съзнателно участие на учениците в обучението и собственото развитие. Педагогическата психология натрупва емпирични данни и формулира психологически изисквания за висока ефективност на възприемането и логическата обработка на информацията от външния и собствения вътрешен свят на ученика.

1.3. Принципи на психологическите изследвания.

Всеки изследовател в психологията е необходимо да притежава висока

компетентност и психологическа култура, която следва да съдържа няколко отправни принципи:

Принцип за детерминизъм - пълна яснота и убеденост, че всеки психологически факт е обусловен от външни или вътрешни причини.

Принцип за развитие на психиката в процеса на дейността
- играта, обучението, труда, спорта или художествената дейност.

Принцип за цялостност и личностен подход - убеденост, че конкретната тема за изследване е органическа част, от интегралното цяло - личността.

Принцип за просоциална насоченост на изследването - изискващ отговорност, че няма да отклони или задържи просоциалното развитие и формиране на участниците в изследването.

Принцип за обективност на изследването - изискващ безпристрастие и обективност в регистрацията, анализа и изводите от психологическите факти. Този принцип изисква и висока професионална и научна етика.

Принцип за единство на теорията и практиката. Той изисква от всяко изследване да се правят коректни изводи както за теорията, така и за практиката.

Посочените основни принципи се отнасят както за общата, възрастовата и педагогическата, така и за всички останали психологически науки. Усъвършенстването на методологията и методите за изследване са специфична задача на общата психология и нейните клонове.

1.3.1. Методи за изследване на психичните явления.

Методите за изследване в психологията могат да се разделят на две основни групи - основни и допълнителни. Към основните спадат:

Наблюдението и самонаблюдението. По същество този метод е целенасочено възприемане на определени външни проявления на психичната дейност - практически действия, речева дейност, поведенчески реакции и др. Тези прояви могат да се регистрират освен чрез наблюдение, и чрез технически средства - кино и фотокамери, звукозаписни устройства и др.⁴

Експеримент - лабораторен и естествен. Лабораторният експеримент се използва за такива психофизиологически факти, които не могат по друг начин да се регистрират (латентното време, разпределеност на вниманието, изпотяване на кожата и др).

Естествен е онзи експеримент, който се извършва в естествените условия на дейностите - игра, обучение, труд спорт, художествена дейност. Експериментът се съпровожда от наблюдение, но в този случай последното е далеч по-ефективно.

Естественият експеримент в условията на образованието носи названието психолого-педагогически експеримент. Негова отличителна особеност е комплексността - той включва в себе си, както методи от психологията, така и от педагогиката. За педагогическата психология той е основен метод за изследване ефективността на различни методически идеи, похвати и иновации.

Тестови методи. Използват се в разнообразни варианти, защото носят бързи и точни резултати както за отделни лица, така и за големи групи от хора. Най-известни са тестовете за интелигентност, за тревожност, за темперамент, за самооценка, за личността и др.

Достоверността на всеки тест се гарантира чрез предварителни процедури на стандартизация върху големи групи от хора.

Експертна оценка. Това е оценка на резултати от обучението по различните учебни предмети, въз основа на определени показатели, която се поставя от група експерти (преподаватели по учебния предмет). Експертна оценка на група ученици или на отделен ученик се изчислява като средна аритметична от оценките на 15-20 експерти.

Към допълнителните методи за изследване спадат:

Биографичен метод. Чрез него се доизясняват отделни резултати на отделни лица, получени чрез основните методи. От биографиите на изследваните лица се отдава значение на такива факти като условия в семейството, здравословно състояние, професионален статус, участие в тежки катастрофи, травми и др.

Беседа. Използува се индивидуално или групово за допълнителна информация върху резултата от основния метод и мотивацията за участие на индивида в изследването.

Анкета. Използва се за събиране на допълнителна информация, понякога странична, но имаща отношение към темата на изследването. Съставянето на анкетната карта изисква висока социологическа и психологическа култура.